

Câsim en-Neşemî), Küveyt 1414/1994, II, 31; IV, 127; İbnü'l-Kassâr, *el-Mukaddime fi'l-uşûl* (nşr. Muhammed b. Hüseyin es-Süleymânî), Beyrut 1996, s. 3-4, 40-52; İbn Fûrek, *Mukaddime fi nûket min uşûl'l-fıkh* (nşr. Cemâleddin el-Kâsımî, *Mecmû'u resâ'il fi uşûl'l-fıkh* içinde), Beyrut 1324/1906, s. 4-10; Debûsî, *Takvîmü'l-edille* (nşr. Halîl Muhyiddin el-Meys), Beyrut 1421/2001, s. 18-21; Ebû'l-Hüseyin el-Basrî, *el-Mu'temed* (nşr. Muhammed Hamîdullah), Dımaşk 1384-85/1964-65, I, 8-14; II, 689-690, 879-883; Bâcî, *İhkâmü'l-fuşûl fi ahkâmî'l-uşûl* (nşr. Abdülmecîd Türkî), Beyrut 1407/1986, s. 187, 528; Şemsüleimme es-Serahsî, *el-Uşûl* (nşr. Ebû'l-Vefâ el-Efgânî), Haydarâbâd 1372, I, 141; Gazzâlî, *el-Müstasfâ*, Bulak 1324, I, 7-9; Kelvezânî, *et-Temhîd fi uşûl'l-fıkh* (nşr. Muhammed b. Ali b. İbrâhîm), Cidde 1406/1985, I, 5-7; Alâeddin es-Semerikandî, *Mizânü'l-uşûl* (nşr. Abdülmelik Abdurrahmân es-Sa'dî), Bağdad 1407/1987, I, 76-80; Seyfeddin el-Âmidî, *el-İhkâm fi uşûl'l-ahkâm*, Kahire 1387/1968, I, 145-148; Tûfî, *Şerhu Muhtaşari'r-Ravza* (nşr. Abdullah b. Abdülmuhsin et-Türkî), Beyrut 1408/1988, II, 5-6; Şâtıbî, *el-Mu'âfakât*, I, 44; II, 70; III, 31; Ali Bardakoğlu, "Kur'an ve Hukuk", *Kur'an ve Tefsir Araştırmaları-I*, İstanbul 2000, s. 93-103, 109-110; Tahsin Görgün, "Kur'an ve Fıkıh", a.e., İstanbul 2001, s.107-119, 128-130.

ALİ BARDAKOĞLU

KİYÂ el-HERRÂSÎ

(الكيا الهراسي)

Ebû'l-Hasen Şemsülsîlâm İmâdüddin
Ali b. Muhammed
b. Ali el-Herrâsî et-Taberî
(ö. 504/1110)

Fıkıh, tefsir ve hadis âlimi.

5 Zilkade 450 (24 Aralık 1058) tarihinde Taberistan'da doğdu. Lakabı olan Kiyâ Farsça'da "büyük padişah, yönetici, bir kavmin önderi" anlamındadır. Kelime özellikle Gilân ve Taberistan'da yönetici, vali, ayrıca toplumun önde gelenleriyle saygın âlimler için kullanılırdı (Dihhudâ, XI, 16585-16586). Bazı biyografi eserlerinde ise Farsça aslının İlkiyâ olduğu belirtilmektedir. Klasik kaynaklarda anlamı ve rilmeyen Herrâsî nisbesinin çağdaş biyografi yazarlarınca Arapça'da "Herrâslî" veya "keşkekeçi" ya da Farsça'da "haşmetli, kıymetli" gibi anlamlara geldiği ileri sürülmektedir. On sekiz-yirmi yaşlarında Nîşâbur'a giden Herrâsî, Nizâmiye Medresesi'nde derslerine katıldığı ve yardımcılığını yaptığı İmâmü'l-Haremeyn el-Cüveynî'nin Ebû Hâmid el-Gazzâlî'den sonra en seçkin öğrencisi oldu. Kavrayış ve izah yeteneğiyle hocasının takdimini kazandı. Ebû Ali Hasan b. Muhammed es-Saffâr ve Ebû'l-Fazl Zeyd b. Sâlih et-Taberî'den hadis dinledi. Fıkıh ve usulü ile tefsir, ha-

dis, hilâf gibi ilimlerde uzmanlaştı. Hadise çok önem verirdi; münazaralarında hadislerden sıkça delil getirir, onları kıyasa tercih ederdi.

Muhtemelen hocasının ölümünden (478/1085) sonra Beyhak'a giderek bir süre müderrislik yaptı. Şâban 492'de (Temmuz 1099) Selçuklu Sultanı Berkıyruk'un elçisi sıfatıyla bir mektup götürdüğü Abâsî Halifesi Müstazhir-Billâh'ın yanında saygı gördü. Zilhicce 493'te (Ekim 1100) Bağdat'a göç eden Herrâsî ölümüne kadar Nizâmiye Medresesi müderrisliği görevini yürüttü. Şâfiî mezhebinin Bağdat'taki otoriteleri arasında yer aldı. Başta Ebû Tâhir es-Silefî, İbn Tûmert ve İbn Berhân olmak üzere birçok talebe yetiştirdi. Berkıyruk tarafından kadılığa tayin edildi, zamanla servet ve şöhrete kavuştu. Sağlam kişiliği, ciddiyeti, akıcı üslubu, üstün münazara yeteneği ve gür sesiyle dikkati çeken Herrâsî ulemâ arasında "şemsülsîlâm" lakabıyla anıldı. Özellikle münazara ve izah kabiliyeti bakımından Gazzâlî'den üstün olduğu ileri sürülmektedir.

İmam Şâfiî'nin görüşlerine taassup de-recesinde bağlı olan ve Eş'ariyye akidesini savunan Herrâsî Râfizîyye, İmâmiyye, Mu'tezile gibi mezheplerin görüşlerini şiddetle eleştirdi. Hasan Sabbâh'ın İlkiyâ lakaplı oğlu ile karıştırılmasından kaynaklanan bir iftira sonucunda Bâtınîlik'le suçlanıp hapsedildiyse de Müstazhir-Billâh'ın tavassutu ve aralarında Ebû'l-Vefâ İbn Akîl'in de bulunduğu ulemânın hüsnü şehâdetiyle ölümden kurtuldu. Bu iftiranın bir sebebi de Herrâsî'nin Ehl-i beyt'e duyduğu aşırı sevgi sebebiyle Yezîd b. Muâviye'ye lânet etmenin cevazına fetva vermesi olabilir. 1 Muharrem 504 (20 Temmuz 1110) tarihinde Bağdat'ta vefat eden Herrâsî, Bâbüebrez Kabristanı'nda Ebû İshak eş-Şîrâzî'nin türbesinin yanına defnedildi.

Eserleri. 1. *Ahkâmü'l-Kur'an**. Birçok defa basılmıştır (nşr. Mûsâ Muhammed Ali - İzzet Ali İd Atıyye, I-II, Kahire 1974; I-II, Beyrut 1405/1985). 2. *Kitâbü Uşûl'd-dîn*. 3. *Ta'lik fi uşûl'l-fıkh* (bu eserlerin yazma nüshaları için bk. Brockelmann, GAL, I, 489; Suppl., I, 674). George Makdisi, son eserin bir nüshasını Ankara Üniversitesi Kütüphanesi'nde bulduğunu ve kapak sayfasındaki ifadelerden büyük, orta ve küçük olmak üzere üç ayrı versiyonunun varlığını anlaşıldığını, mevcut nüshanın ise ikinciye ait olduğunu söylemektedir (*Eİ²* [İng.], V, 234).

Herrâsî'nin kaynaklarda adı geçen diğer eserleri de şunlardır: *Şifâ'ü'l-müşterşidîn fi mesâ'il'l-müctehidîn* (hilâf ilmine dair en güzel eserlerden biri olduğu söylenir), *Levâmî'u'd-delâ'il fi zevâya'l-mesâ'il*, *Naşzu müfredâtî'l-İmâm Ahmed*. Son eser, Ahmed b. Hanbel'in diğer üç mezhep imamından farklı olan görüşlerini eleştirdiği bir kitaptır. Hanbelî âlimleri Şemseddin İbn Abdülhâdî ve İbn Kâdî'l-Cebel muhtemelen buna reddiye olarak *er-Red 'ale'l-Kiyâ el-Herrâsî* adıyla birer eser yazmışlardır. Ayrıca *Ahkâmü'l-Kur'an*'ında *el-Muşannef fi'r-rivâyât*, *Mesâ'ilü'l-fıkh* ve *el-Mezheh* adlı kitaplarına atıfta bulunmaktadır.

BİBLİYOGRAFYA :

İbn Asâkir, *Tebîinü kezîbi'l-müfterî*, s. 288-291; İbnü'l-Cevzî, *el-Muntazam* (Atâ), XVII, 122; İbnü'l-Esir, *el-Kâmil*, X, 291, 484; İbn Hallikân, *Vefeyât*, III, 286-290; Zehebi, *A'lâmü'n-nübelâ*, XIX, 350-352; a.mlf., *Târîhu'l-İslâm: sene 501-520*, s. 92-95; Ahmed b. Aybek ed-Dimyâtî, *el-Müstefâd min Zeyli Târîhi Bağdâd* (nşr. Kayser Ebû Ferâh, *Târîhu Bağdâd* içinde), Haydarâbâd 1399/1978, XIX, 197; Safedî, *el-Vâfi*, XXII, 82-84; Yâfî, *Mir'âtü'l-cenân* (Cübürî), III, 173-177; Sübkî, *Tabakât*, VII, 231-234; İsnevî, *Tabakâtü's-Şâfi'iyye*, II, 520-522; İbn Kâdî Şühbe, *Tabakâtü's-Şâfi'iyye*, I, 288; *Keşfü'z-zunûn*, I, 20, 423; II, 1056, 1569; Brockelmann, GAL, I, 489; Suppl., I, 674; Abdullah Mustafâ el-Merâgî, *el-Fethu'l-mübîn* (nşr. Abdülhamîd Ahmed Hane-fî), Kahire, ts., II, 6-7; Abdülkerim Ünal, *İlkiyâ'l-Herrâsî ve Ahkâmü'l-Kur'an'daki Metodu* (yüksek lisans tezi, 1990), Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, s. 50 vd.; Zeki Yıldırım, *Müfessir il Kiyâ el-Harrâsî'nin "Ahkâmü'l-Kur'an" Adlı Eserine Göre Kıraat Farklarının Hukukî Ayetlerin Tefsirindeki Rolü* (yüksek lisans tezi, 1990), Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, s. 19-35; Dihhudâ, *Luğatnâme*, XI, 16585-16586; G. Makdisi, "al-Kiyâ al-Harrâsî", *Eİ²* (İng.), V, 234.

ABDÜLKERİM ÜNALAN

KİZB

(الكذب)

Râvinin adâlet sıfatına
sahip olmadığını gösteren
hadis terimi.

Sözlükte "bilerek yahut bilmeyerek bir şey veya olay hakkında olduğundan farklı haber vermek" anlamına gelir. Hadis ilminde bir söz, fiil, takrir veya sıfatın kasten uydurulup Hz. Peygamber'e isnat edilmesini, râvinin bir hocadan duymadığı hadisi duyduğunu söylemesini, hadisin isnadını değiştirmesini, hocasına ait olmayan bazı rivayetleri ona nisbet etmesini, hocasının rivayetlerine başka riva-

yetler sokuşturmasını ifade eder. Resûl-i Ekrem, kendisine yalan isnat etmenin başkasına yalan isnat etmeye benzemeyeceğini, yalan olduğu bilinen bir hadisi rivayet edenin yalancı olduğunu ve kendisine yalan isnat edenin cehenneme gireceğini söylemiştir (ayrıca bk. YALAN).

Hangi amaçla olursa olsun kasten hadis uydurmak veya uydurulmuş bir söz uydurma olduğunu açıklamadan nakletmek, râvinin rivayetinin kabulü için öncelikle aranan adâlet sıfatını yok eden en ağır cerh sebebidir. Süfyan es-Sevrî, İmam Mâlik, Abdullah b. Mübarek ve Ahmed b. Hanbel başta olmak üzere birçok hadis âlimi, Resûlullah'a bilerek yalan isnat eden bir râvinin dine verebileceği büyük zarar sebebiyle tövbe etse bile rivayetinin bir daha kabul edilmeyeceği görüşünde birleşmiştir. Ancak Nevevî, bu cezayı ağır bularak hadis uyduran râvinin gerekli şartları taşıyan tövbesinin ve ondan sonraki rivayetlerinin kabul edilmesi gerektiğini söylemiştir. Hadis rivayetinde hata etmesi yüzünden yalancı durumuna düşen râvinin ise hatasının farkına varıp tövbe etmesi halinde tövbesi geçerli, rivayetleri makbul sayılmıştır.

Hz. Peygamber'e yalan isnat ettiği bilinmemekle beraber dinin kesin esaslarına aykırı düşen bir hadisin rivayetinde tek kalan (infirâd) veya insanlar arası ilişkilerde yalan söylediği tesbit edilen bir râviye şüpheliye yaklaşılmış (ittihâmü'r-râvî bi'l-kizb, töhmetü'r-râvî) ve onun "metrûk" veya "matrûh" adı verilen rivayetleri kabul edilmemiştir. Hadis âlimlerinin büyük çoğunluğu insanlarla ilişkilerinde yalan söylediği bilinen kimseden hadis alınmayacağını, bir kısmı ise tövbe etmesi halinde rivayetinin kabul edileceğini söylemiştir.

Hadis münekkittleri bir râvinin yalancılığına ortaya koyan önemli esaslar belirlemiştir. Bizzat râvinin hadis uydurduğunu itiraf etmesi; şahsî tutumu veya hoca-öğrenci ilişkisi dolayısıyla yalancılığının ortaya çıkması; rivayetinin Kur'an'a, mütevâtir veya sahih hadise, kesinleşmiş icmâa dayalı bir hükme ve te'vili mümkün olmayacak şekilde akla aykırı olması; deney, his ve gözlemlere, tarihî bilgi ve gerçeklere uymaması; eldeki güvenilir hadis kaynaklarında yer almaması; rivayeti- nin metninde bozukluk, anlamında ölçüsüzlük ve tutarsızlık bulunması; birçok kişinin görmesi ve bilmesi gereken bir olayı sadece kendisinin gördüğünü ve bildiğini iddia etmesi bu esasların başında gelmektedir (Kandemir, s. 80-82, 180-191).

Ayrıca hadis âlimleri mükemmel bilgi donanımları, üstün anlayış ve kavrayışları, yalanı yakalama konusunda kazandıkları kuvvetli sezgi ve yetenekleri yardımıyla doğruyu yalandan, dürüstü yalancıdan ayırmada zorluk çekmemişlerdir.

Hadis âlimleri isnad sistemini kullanarak, sened ve metin tenkit esaslarını belirleyerek, değişik türdeki ricâl edebiyatı kaynaklarında yalancıları tanıtarak onları ortaya çıkarmışlardır. Yalancılarla mücadeleyi hiçbir zaman bırakmamışlar, gerektiğinde yemin ettirerek, ilgililere şikâyet ederek, yalanlarını yüzlerine vurarak, uydurma rivayetlerini imha ederek, kendilerini toplum içinde azarlayıp rezil ederek itibarlarını sarsmış ve hatta onları düşman ilân ederek kendileriyle beşerî münasebetleri tamamen kesmişler, böylece yalancılara karşı çeşitli şekillerde maddî ve mânevî baskı uygulamışlardır.

En şiddetli cerh sebebi sayılan yalancılık suçunu işleyen râvilerin hadis rivayetindeki ehliyetini anlatmak için hadis münekkittleri bazı özel lafızlar kullanmışlardır. Bu lafızların başlıcaları şunlardır: "Mütthemün bi'l-kizb" (yalancılıkla itham edilmiştir), "mütthemün bi'l-vaz" (uydurmacılıkla itham edilmiştir), "rumiye bi'l-kizb" (yalancılıkla suçlanmıştır), "yücedü fi'l-hadis" (yalancılıkla itham edilir), "yensibûnehû ile'l-kizb" (kendisine yalancılık isnadında bulunurlar), "hadisühû yedüllü ale'l-kizb" (hadisi yalancılığına delildir), "lâ erâ hadîsehû yeş-behu hadîse ehli's-sıdk" (hadisinin doğru sözlü kimsenin hadisine benzediğini sanmam), "keennehû vâziu hâzihî'l-hurâfe" (bu hurafeyi uyduran sanki odur), "yekzibû" (yalan konuşur), "yedau" (hadis uydurur), "yahteliku" (hadis icat eder), "yefteilû" (hadis imal eder), "yüzevviru" (uydurur), "ekzebü'n-nâs" (insanların en yalancısıdır), "ekzebü min Fir'avn" (Firavun'dan daha yalancıdır), "ileyhi'l-müntehâ fi'l-vaz" (uydurmacılığa zirvedir), "ruknün min erkânî'l-keziib" (yalanın elebaşlarından biridir), "menbau'l-keziib" (yalan kaynağıdır), "ma'dinü'l-keziib" (yalan kaynağıdır), "cirâbü'l-keziib" (yalan torbasıdır), "kezzâbün cebel, cebelün fi'l-keziib" (yalan dağıdır), "yekzibü kanâtîr" (hadisiz hesapsız yalan söyler), "fûlânün mimmen yudrabü'l-mesel bi-kizbih" (yalancılığı darbimesel olmuş biridir), "kezzâb" (yalancı ve sahtekârdır), "kezûb" (yalancıdır), "vaddâ" (uydurmacıdır), "effâk" (yalancı ve iftiracıdır), "deccâl" (sahtekâr ve yalancıdır).

Bir kimsenin hadis uydurduğunu kinaye yoluyla gösteren lafızlar da kullanılmıştır: "Yezrifü" (hadise eklemeye bulunur),

"hâtibü leyl" (gece oduncusudur), "hammâlete'l-hatab" (odun hamalıdır), "fûlânün alâ yedey Adl" (falanca Adl'in eline düşmüştür [DîA, II, 311-312]), "hüve asâ Mûsâ telkafü mâ ye'fikûn" (O, Mûsâ'nın asâsı gibi bütün yalanları hemen toplar alır), "fûlânün ahrecet lehü'l-arzu eflâze ekbâdihâ" (yeryüzü ona hazinelerini açtı), "ifrun mine'l-a'fâr (kötü adamın biridir), "idrib alâ hadîsihi" (hadisine bir kalem çek), "fî dâri fûlân şecerun yahmilü'l-hadis" (falanın evinde hadis ağacı var), "lehû belâyâ" (birtakım baş belâsı rivayetleri var), "lehû tâmmât" (felâket rivayetleri var), "yüsebbicü'l-hadis" (gelişigüzel hadis rivayet eder), "habîsü'l-hadis" (hadisi berbat biridir), "zeyyif" (kalpazandır), "yezîdû fi'r-rakm" (aldatır, hadise ilâvede bulunur), "es'elüllâhe's-selâme" (Allah ondan korusun), "hâzâ min ameli (yedi) fûlân" (bu hadis falancanın imalidir). Birinin hadis uydurduğunu karîneye bağlı olarak kinaye yoluyla gösteren ağır cerh lafızları arasında şunlar da zikredilebilir: "Hâlik" (helâk olmuş), "mût" (ölüp gitmiş), "sâkır" (perişan), "vâhî" (çürük), "zâhib" (yok olup gitmiş), "yüverriku" (sayfa aktarır).

Diğer taraftan bazı münekkittler yalancı râvileri cerhederken onları açıkça yalanlayan lafızlar yerine daha yumuşak ifadeler kullanmışlardır. Meselâ İmam Şâfiî, "hadisühû leyse bi şey" (hadisi bir şey değil) ve, "Falandan hadis rivayet etmek haramdır"; Buhârî "münkerü'l-hadis" (hadisi münkerdir), "seketü anh" (münekkittler onun hakkında susmayı tercih etmişlerdir), "fîhi (fî hadîsihi) nazar" (kendisinde / hadisinde şüphe var); Nesâî "metrûkü'l-hadis" (hadisi terkedilmiştir) lafızlarını en ağır cerh ifadesi olarak bunlar için kullanmışlardır. Bu sebeple sağlıklı bir tenkit yapılabilmesi için münekkittlerce cerh ve ta'dil lafızlarının özel anlamlarının bilinmesi gerekir. Hadis âlimleri uydurma rivayetleri genellikle "el-Mevzû'ât" adlı eserlerde (bk. MEVZÛ), yalancıları ve yalancılıkla itham edilen râvileri de "e'd-Đu'afâ ve'l-metrûkîn" adlı biyografik çalışmalarda tanıtmışlardır (bk. DUAFÂ ve METRÛKÎN).

BİBLİYOGRAFYA :

Râmhürmüzî, *el-Muḥaddişü'l-fâsil* (nşr. M. Accâc el-Hatîb), Beyrut 1404/1984, s. 316, 319; Hatîb el-Bağdâdî, *el-Kifâye* (nşr. Ebû Abdullah es-Sevrakî – İbrâhîm Hamdî el-Medenî), Medine, ts. (el-Mektebetü'l-İlmiyye), s. 116-119; İbnü's-Salâh, *Ülûmü'l-hadis*, Kahire, ts., s. 47, 55; Nevevî, *Şerhu Müslim*, I, 183-185; a.mlf., *Tehzîb*, III, 113; Zehebî, *el-Mukîza* (nşr. Abdülfettâh Ebû Gudde), Beyrut 1405, s. 34-35; İbn Receb, *Şerhu 'İlletü't-Tirmizî* (nşr. Subhî es-Sâmerî), Beyrut 1405/1985, s. 78, 83, 85, 86; İbn Hacer el-Askalânî, *Nüzhetu'n-nazar şerhu Nuhbetü'l-fiker*, Kahire 1409/1989, s. 40, 41; Şemseddin

es-Sehâvî, *Fethu'l-muğîs*, Beyrut 1403/1983, I, 260, 335, 337-339; Süyûtî, *Tedribü'r-râûi* (nşr. Abdülvehhâb Abdüllatîf), Beyrut 1399/1979, I, 277, 330; İbn Arrâk, *Tenzihü's-şerî'a*, I, 12; Emîr es-San'ânî, *Tavzîhu'l-efkâr*, Kahire 1366, II, 88, 243; Sa'dî el-Hâşimî, *Şerhu elfâzi't-tecrî-hi'n-nâdire ev kalileti'l-isti'mâl*, Mekke, ts.; *Tecrid Tercemesi*, Mukaddime, I, 294-295; M. Yaşar Kandemir, *Mevzû Hadisler* (Ankara 1975), İstanbul 1997, s. 80-82, 130-138, 180-191; Talât Koçyiğit, *Hadis İstılahları*, Ankara 1985, s. 199-201; Mustafa b. İsmâil, *Şifâ'ü'l-'alil bi-elfâz ve kavâ'idil-lercî ve't-ta'dil*, Kahire 1411/1991; Emin Âşıkutlu, *Hadiste Ricâl Tenkidî*, İstanbul 1997, s. 110-117; Abdullah Aydınî, "Alâ Yedey Adl", *DîA*, II, 311-312.

EMİN ÂŞIKUTLU

KLASİK TÜRK EDEBİYATI

(bk. DİVAN EDEBİYATI).

KLİS

Hırvatistan'ın güneyinde
eski bir Osmanlı sancağı
ve kaza merkezi.

Dalmaçya kıyısındaki Split şehrinin kuzeydoğusunda kıyıdan biraz içeride bulunan Klis günümüzde küçük bir kasaba olarak varlığını devam ettirmektedir. Kayalıklar üzerine kurulu tahkimatlı kalesi Split'i Batı Bosna'ya bağlayan stratejik yolu kontrol eder. Ortaçağ'larda Klis Hırvat Šubić ailesinin hâkimiyetindeydi (Zri-noğlu adıyla tanınan bu aile, XVI. yüzyıl-da Osmanlılar'ın en önde gelen düşman-ları olarak ün kazanmıştı). Bölge, 1537'de Gazi Hüsrev Bey'e bağlı ve onun kethü-dâsı olan Hırvat asıllı mühtedi Murad Bey tarafından zaptedildi.

Fetihten hemen sonra Klis sancak ve kaza merkezi yapıldı. Bu idarî yapı az çok Osmanlı Hırvatistanı'nın da sınırlarını ta-yin etmişti. Zira sancak toprakları büyük oranda eski Hırvat Krallığı ile günümüz Hırvatistan'ının sınırlarını ihtiva etmek-tedir. Osmanlılar da bu bölgeyi "vilâyet-i Hırvatî" olarak adlandırdılar. Klis sancak merkezi yapılmakla birlikte konum ola-rak Osmanlılar'ın rakiplerinin saldırıları-na açık bir durumda olduğundan sancak beyi genellikle Livno'da (Osmanlı belge-lerinde Hlivne [Bosna-Hersek]), kadî ise Šibenik yakınlarındaki Skradin'de (İskira-din) otururdu. 1580'de Bosna vilâyeti te-sis edildiğinde Klis sancağı ikiye ayrıldı ve kuzeybatısı Kırka adıyla Bosna vilâ-yetine bağlandı. Klis 1596'da kısa bir sü-re Habsburglular'ın himayesinde Hırvat Krallığı'nı ihya etmek isteyen mahallî

güçlerin hâkimiyetine geçti. Aynı durum 1645'te Venedikliler'in desteğiyle yeni-den yaşandı.

1699 ve 1718'deki kısmî toprak kayıp-larına rağmen Klis 1826'ya kadar Osmanlı sancağı olarak varlığını devam ettirdi. Os-manlı döneminde sancağın Bosna'ya ya-kın bölgelerinde yaygın bir İslâmlaşma ol-du; İslâmî yapılaşma gerçekleşti ve pek çok tanınmış şahsiyet yetişti. Adriyatik bölgesine yakın diğer kısımda ise İslâm-laşma aynı oranda değildi. Bununla bir-likte bu bölgeden de devşirme olarak alı-nan bazı kişiler Osmanlı Devleti'nde önem-li hizmetlere kadar yükseldi. Bunlar ara-sında en tanınmış Klis civarında vakıf eserleri bulunan Sadrazam Rüstem Pa-şa'dır. Hazine darbaşılığı ile İşkodra, İske-nderiye ve Bosna sancak beyliği yapmış olan Fîruz Bey (ö. 1512) gibi isimler ise daha fetihten önce Osmanlı bürokrasisi-ne dahil olmuşlardı.

Klis sancağı susuz ve kayalık bir arazi-ye sahip olduğundan ekonomik açıdan ve-rimli bir bölge değildi. Bununla beraber yakındaki Venedikliler'e tahıl ürünleri ih-raç ediliyordu. Venedik limanları bölgenin Bosna, Macaristan ve İtalya ile olan tica-retinin de ihraç kapıları olarak önemli rol oynardı. 1592'de Split'te bir iskele inşa edildi. Bu arada sancak halkına da öşür ve timar arasında yeni bir statü sağlan-dı. Bunların içinde deniz kenarında bulu-nan Poljica (Police) kasabasına özel bir imtiyaz verildi. Geleneksel Hırvat toplum yapısını muhafaza eden Poljicalılar Os-manlılar tarafından Hassa-yi Hümâyün reâyâsı olarak adlandırıldı.

Sancağın güneybatı kısmında kayda de-ğer bir şehir hayatı ve kültürü yoktu. Bu bölge, genellikle sık sık başı bozukların ve Adriyatik kıyılarındaki Senj'de üslenmiş olan Uskoklar'ın (Habsburglar'a bağlı çe-

teler, akıncı güçler) saldırılarına ve yağ-malarına mâruz kalırdı. Muhtemelen bu yüzden müslüman ve hristiyan yerli halk arasında sipahi kahramanlık şiiri geliş-miş ve yaygınlaşmıştır. Klis'in serhat ha-yatına ve kültürüne dair bir kısım bilgiler Âlî Mustafa Efendi ve Evliya Çelebi'nin eserlerinde yer almıştır.

BİBLİYOGRAFYA :

"Klis", *Hrvatski Leksikon*, Zagreb 1996, I, 600; BA, TD, nr. 157, 533; TK, TD, nr. 475; Evli-ya Çelebi, *Seyahatnâme*, V, 458-470, 494-495; *İstanbul Vakıfları Tahrir Defteri 953 (1546)*, s. 432; S. Traljić, "Trgovina Bosne i Hercegovine s lukama Dalmacije i Dubrovnika u XVII i XVIII stoljeću", *Pomorski Zbornik*, Zagreb 1962, s. 342-370; A. Tietze, *Mustafa Ali's Counsel for Sultans of 1581*, Wien 1979, I, 72-73; H. Reindl, *Männer um Bayezid*, Berlin 1983, s. 190-199; A. Sućeska, "O položaju Poljica u osmanskoj državi", *POF*, sy. 16-17 (1967), s. 77-91; D. Joksimović, "Klis", *Enciklopedija Jugoslavije*, Zagreb 1962, V, 256-257.

NENAD MOAČANIN

KOCA

Türkçe'de "evli kadının eşi" anlamında kullanılan koca kelimesinin Arapça'daki karşılığı *zevc*dir (çoğulu *ezvâc*). Arapça'da *ba'l* kelimesinin (çoğulu *bu'le*) bir anla-mı da kocadır. Sözlükte "eş", "tür", "çift" anlamlarına gelen *zevc*, terim olarak ev-lilik birliğinin taraflarını meydana geti-ren kadın ve erkeğin her birini ayrı ayrı ifade eder. *Zevc* denince -Türkçe'deki eş kelimesinde olduğu gibi- kadın esas alın-dığında koca, koca esas alındığında da karısı kastedilmiş olur. Bununla birlikte örfte kocayı ifade etmek için *zevc*, evli ka-dını ifade etmek üzere bu kelimenin mü-ennessi olan *zevcenin* (çoğulu *zevcât*) kul-lanımı yaygınlık kazanmıştır. Karı kocayı birlikte anlatmak için de *zevcayn* tabiri kullanılır.

Kur'ân-ı Kerîm'de *zevc* kelimesi hem sözlük hem de ıstılahtaki anlamında te-kil, ikil ve çoğul şekillerinde sıkça kullanı-lmıştır (meselâ bk. el-Bakara 2/35, 232, 234; en-Nisâ 4/20; el-En'âm 6/143; Hûd 11/40; el-Hac 22/5; el-Ahzâb 33/28; er-Rahmân 55/52). Ba'l kelimesi de "koca" anlamın-da birkaç âyette geçer (el-Bakara 2/228; en-Nisâ 4/128; Hûd 11/72; en-Nûr 24/31). Hz. Peygamber'in hadislerinde ise kocayı ifade etmek üzere *zevc* ve *ba'l*, evli kadını ifade etmek için *zevcenin* kullanıldığı gö-rülmektedir (Wensinck, *el-Mu'cem*, "ba'l", "zvc" md.leri). İslâm hukuk literatürün-

Klis Kalesi - Hırvatistan

